

An Examination of the Identity Formation Challenges of the Contemporary Dual-Spaced Iranian Adolescent

Seyyed Hesameddin Hosseini¹, Hossein Rezaei², Mehdi Nazari³

¹ PhD., Muslim Social Sciences, Baqir al-Olum University, Qom, Iran. hosseini.he@gmail.com

² PhD. Student, Department of Moral Philosophy, University of Qom, Qom, Iran.
dr.hosein.rezaei110@gmail.com

³ PhD. Student, Cultural Policy, Baqir al-Olum University, Qom, Iran (Corresponding author).
mahdinazari780404@gmail.com

Abstract

Adolescent identity formation is one of the most important and challenging stages of life, wherein the individual strives to define their place in the surrounding world. Today, with the expansion of virtual space, adolescents live simultaneously in two life-worlds: the indigenous life-world and the virtual life-world. Consequently, adolescents increasingly face crises such as conflict (*ta'ārož*), doubt (*tardīd*), and identity confusion. The importance of this issue lies in the fact that stable identity formation lays the foundation for the mental health and social success of adolescents and paves the way for the country's progress; thus, understanding its challenges is essential for designing effective educational and cultural interventions. This research, using a qualitative method and thematic analysis, has delved into the identity formation challenges of Iranian adolescents. The findings indicate that the most significant identity formation challenges for adolescents are: the difficulty in manifesting adolescent characteristics within the context of the virtual space; undesirable virtual lifestyle and behavior patterns; the virtualized communication system of adolescents; and the prevalent psychological and moral harms among adolescents. These challenges, collectively, have paved the way for profound identity crises in adolescents.

Keywords: Thematic Analysis, Virtual Space, Identity, Adolescent, Communication Pattern.

Cite this article: Hosseini, S.H., Rezaei, H. & Nazari, M. (2025). An Examination of the Identity Formation Challenges of the Contemporary Dual-Spaced Iranian Adolescent. *Hawzah culture and social studies*. 9(1), p. 23-40.

Received: 2024-08-22 ; **Revised:** 2024-11-08 ; **Accepted:** 2025-01-10 ; **Published online:** 2025-04-09

© The Author(s).

Article type: Research Article

<https://gnoe.bou.ac.ir/>

Published by: The Scientific Association for Social Studies of the Seminary

بررسی چالش‌های هویت‌یابی نوجوان دوفضایی ایرانی معاصر

سید حسام‌الدین حسینی^۱، حسین رضائی^۲، مهدی نظری^۳

^۱ دکتری، دانش اجتماعی مسلمین، دانشگاه باقرالعلوم (ع)، قم، ایران. hosseini.he@gmail.com
^۲ دانشجوی دکتری، گروه فلسفه اخلاق، دانشگاه قم، قم، ایران. dr.hosein.rezaei110@gmail.com
^۳ دانشجوی دکتری، سیاست‌گذاری فرهنگی، دانشگاه باقرالعلوم (ع)، قم، ایران (نویسنده مسئول). mahdinazari780404@gmail.com

چکیده

هویت‌یابی نوجوان یکی از مهم‌ترین و چالش‌برانگیزترین مراحل زندگی است که در آن فرد در تلاش برای تعریف جایگاه خود در جهان پیرامون است. امروزه، با گسترش فضای مجازی، نوجوانان در دو زیست‌بوم همزمان زندگی می‌کنند: زیست‌جهان بومی و زیست‌بوم فضای مجازی. لذا، نوجوانان بیش از پیش با بحران‌هایی چون تعارض، تردید، و سرگشتگی هویتی روبرو هستند. اهمیت این موضوع از آن جهت است که هویت‌یابی پایدار، پایه‌گذار سلامت روان و موفقیت اجتماعی نوجوانان و زمینه‌ساز پیشرفت کشور است و شناخت چالش‌های آن، برای طراحی مداخلات مؤثر تربیتی و فرهنگی ضروری است. این پژوهش با استفاده از روش کیفی و تحلیل مضمون، به واکاوی چالش‌های هویت‌یابی نوجوانان ایرانی پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهند که مهم‌ترین چالش‌های هویت‌یابی نوجوانان عبارتند از: ضریب یافتن ویژگی‌های نوجوانی در بستر فضای مجازی، سبک زندگی و الگوی رفتار مجازی نامطلوب، نظام ارتباطات مجازی‌شده نوجوان و آسیب‌های روانشناختی و اخلاقی شایع در بین نوجوانان. این چالش‌ها در کنار هم، زمینه‌ساز بحران‌های هویتی عمیق در نوجوانان شده‌اند.

واژه‌های کلیدی: تحلیل مضمون، فضای مجازی، هویت، نوجوان، الگوی ارتباطی.

استاد به این مقاله: حسینی، سید حسام‌الدین؛ رضائی، حسین؛ نظری، مهدی (۱۴۰۴). بررسی چالش‌های هویت‌یابی نوجوان دوفضایی ایرانی معاصر. *مطالعات فرهنگی/اجتماعی حوزه*، ۹(۱)، ص ۲۳-۴۰.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۰۱ ؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۰۸/۱۸ ؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۲۱ ؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۰۱/۲۰
© نویسندگان. نوع مقاله: پژوهشی. ناشر: انجمن علمی مطالعات اجتماعی حوزه
<https://gnoe.bou.ac.ir/>

۱. مقدمه

نوجوانی دوره‌ای پیچیده و حیاتی در زندگی انسان است که در آن، فرآیند هویت‌یابی به عنوان یکی از مهم‌ترین و چالش‌برانگیزترین جنبه‌ها مطرح می‌شود. در این مرحله از زندگی، نوجوانان در تلاش هستند تا با شناسایی و تعریف خود، جایگاهشان را در جهان پیدا کنند. این فرایند، که با تغییرات جسمی، روانی، و اجتماعی همراه است، می‌تواند موجب بروز چالش‌ها و بحران‌های متعددی شود. چالش‌های هویت‌یابی نوجوانان نه تنها شامل شناخت و پذیرش خود، بلکه همچنین مواجهه با انتظارات جامعه، خانواده، و دوستان می‌شود. در دنیای امروز که تحولات سریع و گسترده در حوزه‌های مختلف از جمله فناوری، فرهنگ، و ارتباطات جریان دارد، این چالش‌ها بیشتر از هر زمان دیگری برجسته می‌شوند. گیدنز معتقد است که جهان مدرن متأخر، به شدت بازتابی است. اطلاعات فراوانی مبادله می‌شود و از بازتاب این اطلاعات در زندگی و هویت افراد، هویت‌های جدیدی شکل می‌گیرد (گیدنز^۱، ۱۳۷۸، ص ۶۲). الگوهای هویتی در حال پیچیده‌تر شدن هستند، آنچنان‌که مردم در عین دفاع از وفاداری‌های محلی، خواهان پیوستن به ارزش‌ها و سبک‌های زندگی جهانی هستند (پیترس^۲، ۲۰۰۹، ص ۷۱) بر این اساس، تعاملات در عرصه‌های مختلف از جمله جوامع گوناگون، می‌تواند سبک زندگی و الگوهای رفتاری جدیدی را شکل دهد (گیدنز، ۱۳۸۸، ص ۱۷۹). گستردگی، تنوع ابزار و سهولت دسترسی ارتباط با فضای مجازی، بازه سنی استفاده از آن را توسعه داده و بسامد تغییرات مختلفی را در سنین مختلف رقم زده است. از طرفی در نسل نوجوان امروزی، این تحولات، با تغییرات تند و اجتناب‌ناپذیر ارتباطات رسانه‌ای به گونه‌ای همراه شده است که ابعاد شخصیتی نوجوان را هم دربرگرفته و آنان را در جست‌وجوی سازه‌های جدید هویت اجتماعی و فرهنگی کشانده است، تا جایی که سخن از هویت مجازی، زندگی دوم، خانواده دیجیتال و... به میان آمده است (قنبری آلانق، ۱۳۹۸). جهت رویارویی مناسب با چالش‌های هویتی نوجوانان در فرآیند هویت‌یابی، شناخت دقیق ماهیت و علل این چالش‌ها ضروری است. دوره نوجوانی با ویژگی‌هایی همراه است که در بستر فضای مجازی، شدت بیشتری پیدا می‌کنند. فضای مجازی به عنوان زیست‌بوم دوم نوجوانان، با ارائه الگوهای متنوع سبک زندگی، روابط شبکه‌ای گسترده، و مصرف بی‌حد و مرز رسانه‌ای، هویت‌یابی آن‌ها را با چالش‌های مضاعفی روبه‌رو کرده است. نظام ارتباطات مجازی شده نوجوان، هویت نوجوانان را به جای اندیشه و فرهنگ، تحت تأثیر مصرف فرهنگی قرار داده است. با توجه به این چالش‌ها و تأثیرات عمیق فضای مجازی بر ابعاد هویتی نوجوانان، پژوهش حاضر به واکاوی این چالش‌ها می‌پردازد. این تحقیق کیفی با روش تحلیل مضمون، از داده‌های کدگذاری شده مقالات علمی و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با صاحب‌نظران بهره گرفته تا تصویری روشن از چالش‌های هویتی نوجوان ایران معاصر ارائه دهد.

1. Giddens

2. Pieterse

۲. پیشینه پژوهش

رحمانی و غزایی گرگری (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «تغییرات هویتی دانش‌آموزان؛ بررسی آثار فضای مجازی و اینترنت»، به افزایش عاملیت و استقلال دانش‌آموزان توسط فضای مجازی اشاره کرده‌اند.

اسمعیلی و همکاران (۱۴۰۱) نیز در پژوهشی با عنوان «نقش شبکه‌های اجتماعی در شکل‌گیری هویت فرهنگی جوانان» دریافتند که شبکه‌های اجتماعی، بستری فرهنگی هستند که جوانان را با نقش‌ها و فرایندهای اساسی برای حضور مدنی آشنا کرده و به آنان کمک می‌کنند تا مشارکت اجتماعی را جزئی از هویت خود قرار دهند. آگاهی و احترام به ارزش‌ها، مسئولیت‌پذیری، ارتقای مهارت‌های ارتباطی جوانان و حضور فعال در فعالیت‌های مدنی و اجتماعی، از دیگر فرصت‌های موجود در شبکه‌های اجتماعی است.

فرج‌زاده و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی مقایسه‌ای نقش رسانه‌های جمعی و اجتماعی در احساس تعهد به هویت ملی نوجوانان (مورد مطالعه؛ نوجوانان شهر اردبیل)»، نشان دادند که تعهد به هویت ملی در نوجوانان که رسانه غالب آنها از نوع اجتماعی است، کمتر از نوجوانانی است که رسانه غالب آنان از نوع جمعی است.

ربانی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی و هویت نوجوانان در دوران اپیدمی کرونا»، دریافتند که مجازی شدن اغلب کارهای روزمره با محدودیت‌های کرونایی، نقش استفاده از فضای مجازی در زندگی را پررنگ‌تر کرده و به دور شدن اعضای خانواده انجامیده است.

براساس نتایج پژوهش عسگری (۱۳۹۸) با عنوان «آسیب‌شناسی فضای مجازی در تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان»، گسترش فضاهای مجازی اینترنتی مانند انواع دیگر تحولات و پیشرفت‌ها، پیامدها و آثار مثبت مانند آسان‌سازی و سرعت بخشی ارتباطات و تبادل اطلاعات و پیامدهای منفی مانند آسیب‌های روانی و شخصیتی، آسیب‌های خانواده و آسیب‌های اخلاقی و فرهنگی در زمینه آداب و اخلاق زندگی خانوادگی کاربران اینگونه فضاها را به همراه دارد.

زینلی‌پور (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «تأثیر فضای مجازی بر خانواده و جوانان (آسیب‌ها و راهکارها)» نشان داد که، هدایت و نظارت والدین در کنار شناخت و آگاهی از آسیب‌های پیش روی فضای مجازی، می‌تواند از بهترین راهکارها در جهت رفع آسیب‌های فضای مجازی باشد. اعتیاد به اینترنت، بحران هویت و اختلال در شکل‌گیری شخصیت، تعارض ارزش‌ها، گسترش ارتباطات نامتعارف میان نوجوانان، شکاف نسل‌ها، سوءاستفاده جنسی، و انزوای اجتماعی از جمله تأثیرات فضای مجازی در نارضایتی‌های خانوادگی است. همچنین اطلاع‌رسانی و آموزش استفاده صحیح، تشویق به شرکت در فعالیت‌های اجتماعی توسط والدین، وضع قوانین سختگیرانه در برخورد با مجرمان اینترنتی،

هنجارسازی‌های مثبت و ترویج فرهنگ استفاده از اینترنت و فضای مجازی به عنوان راهکارهای مواجهه با آسیب‌های فضای مجازی معرفی شده‌اند.

وجه تمایز و نوآوری تحقیق حاضر در مقایسه با تحقیقات پیشین از حیث مسئله، پرسش از چالش‌های هویت‌یابی است. از حیث نظری، در نظر گرفتن چالش‌های هویت‌یابی نوجوان در بستر زیست دوگانه و دوفضایی شدن او است. از حیث روش، بهره‌گیری از مقالات مرتبط و مصاحبه با صاحب‌نظران به صورت ترکیبی بوده و از حیث نتایج، ترسیم شبکه مفهومی علل و زمینه‌های شکل‌گیری این چالش‌ها با نگاه جامع و نتایج ۳۶۰ درجه می‌باشد.

۳. تعریف مفاهیم پژوهش

۳-۱. چالش

چالش به شرایطی اشاره دارد که نیازمند تلاش و تفکر خلاقانه برای دستیابی به وضعیت مطلوب است و می‌تواند فرصت‌هایی برای یادگیری و رشد ایجاد کند. این مفهوم از وجود فاصله بین وضعیت موجود و مطلوب ناشی می‌شود، اما لزوماً تهدیدآمیز نیست (Lazarus & Folkman, 1984). چالش با مفاهیم مشابه خود تمایزاتی دارد: برخلاف چلنج که بر انگیزش و رقابت تأکید دارد، چالش می‌تواند پیچیدگی‌های بیشتری داشته باشد. همچنین، در مقایسه با بحران که وضعیت پرتنش و تهدیدکننده است، چالش نیازمند تحلیل و تفکر است. چالش از مشکل که معمولاً مشخص‌تر و محدودتر بوده نیز متمایز است و می‌تواند شامل مشکلات چندوجهی باشد. درنهایت، چالش با تنش که به فشار روانی اشاره دارد، تفاوت داشته و می‌تواند نتایج سازنده‌ای به همراه داشته باشد (Project Management Institute, 2021).

۳-۲. هویت

واژه «آیدنتیتی»^۱ به معنای هویت از «آیدنتیتوس»^۲ مشتق شده و همواره با دو مفهوم متضاد تعریف می‌شود: همسانی و تفاوت. از طرفی این واژه، به سبب ظهور حوزه‌های معرفتی متفاوت، معنای مختلفی یافته است؛ از این‌رو هویت از منظرهای متفاوت مورد توجه متفکران قرار گرفته که می‌توان از منظر روان‌شناسی اجتماعی، رابطه هویت را نوعی رابطه بین شخصیت فرد و ساختار اجتماعی دانست. بدین معنا هویت نسبی است که فرد بین عوالم ذهن خود و واقعیت زندگی برقرار می‌سازد (فیرحی، ۱۳۸۶، ص ۴-۳). به‌هرحال سنگ بنای هویت را می‌توان در مفهوم «خود» جستجو نمود. اولین معنای آن بیانگر مفهوم تشابه مطلق است و دومین آن به مفهوم تمایز اشاره دارد که با مرور زمان سازگاری و تداوم را فرض می‌گیرد؛ بنابراین، مفهوم هویت به‌طور همزمان میان افراد و اشیاء دو نسبت محتمل را برقرار

1. Identity
2. Identities

می‌سازد؛ از یک طرف شباهت و از طرفی تفاوت (جنکینز، ۱۳۸۱، ص ۵). اریکسون به‌عنوان نظریه‌پرداز هویت، تحول انسانی را در هشت مرحله توصیف می‌کند و بر اهمیت هویت «من» در نوجوانی تأکید دارد. او هویت را به‌عنوان انسجام درونی و یکسانی در طول زمان تعریف می‌کند که از طریق تعامل فرد با واقعیت اجتماعی و هماهنگی بین تصویر خود و انتظارات دیگران شکل می‌گیرد. اریکسون وفاداری را به‌عنوان فضیلت مرتبط با هویت می‌داند و تعهد به ارزش‌ها و عقاید را اساس هویت و یکی از وظایف کلیدی نوجوانی تلقی می‌کند. مارسیا (۲۰۰۷) هویت را با دو روند اصلی تعریف می‌کند: بحران و تعهد. بحران دوره‌ای از جستجوی هویت است که فرد درباره تقلیدهای گذشته، نقش‌ها و آرمان‌ها تأمل کرده و اشکال مختلف هویت را آزمایش می‌کند. تعهد به تصمیم‌گیری‌های نسبتاً پایدار در زمینه‌های هویتی و جهت‌دهی تلاش‌ها اشاره دارد. مارسیا با ترکیب وجود یا عدم بحران و تعهد، چهار پایگاه هویت را تعیین کرده است:

هویت موفق:^۱ پایگاه فردی است که دوره‌ای از بحران را در پی یافتن نگرش‌های شخصی تجربه کرده و تعهداتی را به وجود آورده است. در این مرحله، فرد بین نیازهای درونی و خواست‌های اجتماعی، سازش برقرار می‌کند.

هویت دیررس (مهلت‌خواه):^۲ پایگاه فردی است که در حال حاضر در بحران است و جستجوی فعال و پرسش‌گری عمیق را در زمینه هویت تجربه می‌کند، اما هنوز به تعهداتی نرسیده است.

هویت زودرس:^۳ پایگاه فردی است که بدون داشتن دوره‌ای از بحران و جستجو، تعهداتی را پذیرفته که اساس آنها، تقلید و همانندسازی‌های دوران کودکی و ارزش‌های والدین است.

هویت مغشوش (سردرگم):^۴ این پایگاه به فردی اشاره دارد که نه دوره‌ای از بحران هویت را تجربه کرده و نه به تعهداتی رسیده است. او ممکن است در گذشته جستجوی هویت داشته، اما در حل آن توفیق نداشته و اکنون نیز نگرانی یا دل‌مشغولی در این زمینه ندارد.

مارسیا اعتقاد دارد که ساختار هویتی که به‌خوبی شکل گرفته باشد، انعطاف‌پذیر بوده و در برابر تغییرات اجتماعی و روابط، باز و گشوده است. این گشودگی موجب می‌شود که سازمان‌دهی‌های مجدد فراوانی در محتوای «هویت من» فرد در طول زندگی انجام گیرد.

هویت از حوزه‌های کلیدی و موردتوجه در فضای مجازی است. در ارتباط بین افراد، اولین مسئله ضروری برای درک و ارزیابی کامل یک تعامل، توجه به هویت آنان است؛ اما در دنیای مجازی این هویت مبهم بوده و بسیاری از نشانه‌های شخصیتی و نقش اجتماعی که در فضای مجازی نمایان می‌شود، با

1. Identity Achievement
2. Moratorium
3. Foreclosure
4. Diffusion

جهان فیزیکی واقعی تطابق ندارد (دوناس، ۱۹۹۸، ص ۱). فضای مجازی با مقوله شناوری هویت‌ها عجین است.

۳-۲-۱. هویت‌یابی

هویت‌یابی^۱ فرآیند درونی و روانی است که نوجوانان در آن به کشف و تعریف هویت خود می‌پردازند و به سؤالاتی مانند «من که هستم؟» پاسخ می‌دهند. این فرآیند تحت تأثیر عوامل فردی، تجربیات شخصی و محیط اجتماعی و فرهنگی شکل می‌گیرد. نوجوانان با تقلید از الگوها، تعهد به ارزش‌ها و آزمودن گزینه‌های مختلف، هویت خود را می‌سازند. به گفته اریکسون، هویت‌یابی یک تلاش فعال است که شامل انسجام میان گذشته، حال و آینده «خود» می‌شود و نوجوانان را به تعهد نسبت به انتخاب‌هایشان سوق می‌دهد (Erikson, 1968). هویت‌یابی و هویت‌سازی دو فرآیند متفاوت در شکل‌گیری هویت نوجوانان هستند. هویت‌یابی یک فرآیند درونی و خلاقانه است که در آن نوجوانان به کشف و تعریف هویت خود می‌پردازند و عاملیت دارند، درحالی‌که هویت‌سازی بیشتر به تأثیرات بیرونی مانند خانواده، نهادهای آموزشی و انتظارات اجتماعی اشاره دارد که نقش‌ها و ارزش‌های از پیش تعیین شده را به نوجوان تحمیل می‌کند. Identity Making بر ابتکار فردی و کنشگری تأکید دارد، در حالی‌که Identity Formation به یک فرآیند سیستماتیک و تطابق با هنجارهای اجتماعی اشاره می‌کند. این تفاوت‌ها در نظریات مارسیا (۱۹۹۳) و مک‌آدامز (۲۰۱۳) نیز مطرح شده است، جایی که هویت‌یابی با بحران و تعهد مرتبط بوده و هویت‌سازی به تطابق با فشارهای اجتماعی محدود می‌شود.

۳-۳. نوجوان دوفضایی

روانشناسان در زمینه تعریف نوجوانی اتفاق نظر ندارند، اما به طور کلی می‌توان گفت، نوجوانی دوره‌ای بین کودکی و بزرگسالی بوده که طول مدت آن برحسب فرهنگ‌ها و محیط‌های مختلف، متفاوت است و حدوداً از ۱۱ تا ۲۰ سالگی ادامه دارد (نجفی علمی، ۱۳۸۹). در دستورالعمل‌های مراقبتی، گروه سنی نوجوان در بازه ۵ تا ۱۸ سال قرار داشته (ترابی و همکاران، ۱۴۰۰) و سازمان بهداشت جهانی، دوران نوجوانی را بین ۱۰ تا ۱۹ سالگی تعریف می‌کند (WHO, 2023). گسترش فناوری‌های دیجیتال و سگوهای فضای مجازی، زندگی واقعی انسان‌ها را تحت تأثیر قرار داده و آن‌ها را به دنیایی جدید وارد کرده است. این تغییرات، نحوه تعامل افراد با یکدیگر و دنیای اطرافشان را بازتعریف کرده و منجر به شکل‌گیری دوگانه زیست واقعی و زیست مجازی شده است (Vytalov & et al., 2024). در گذشته، کنشگری انسانی تنها در دنیای واقعی معنا داشت، اما با پیشرفت فناوری‌های ارتباطی و اینترنت، انسان‌ها به تدریج به سمت زیست مجازی حرکت کرده‌اند که اکنون به عنوان یک فضای محبوب و جذاب برای نسل جوان شناخته

1. Identification

می‌شود. نوجوان امروز در دو زیست‌بوم همزمان زندگی می‌کند: زیست‌فرهنگی بومی (پای در زمین) و زیست‌بوم فضای مجازی (ذهن و خیال در فضا). این دوگانگی موجب شکل‌گیری هویت‌های نامعین و متغیر در نوجوانان می‌شود. در حالی که هویت‌های سنتی بر ثبات و مرزبندی استوار بودند، فضای مجازی مرزها را محو کرده و ارتباطات و ارزش‌ها را بازتعریف می‌کند. این شرایط، هویت‌یابی نوجوانان را پیچیده‌تر و دستخوش تغییرات و تضادها می‌سازد (عاملی، ۱۴۰۳). نوجوان دوفضایی، متمایز از نسل‌های قبلی، با چالش‌های جدیدی در هویت‌یابی مواجه بوده که ناشی از زیست دوگانه در فضای فیزیکی و مجازی است. این پیچیدگی‌ها هویت‌یابی را دشوار و پویاتر کرده و تحقیق حاضر در ادامه به دنبال راهکارهایی برای مدیریت این چالش خواهد بود.

۴. روش پژوهش

به منظور واکاوی علل چالش هویت‌یابی نوجوان دوفضایی واقعی - مجازی، در این تحقیق از روش تحلیل مضمون استفاده می‌شود. وجه اصلی بکارگیری این روش، استخراج کدهای غنی از بین مصاحبه‌ها و مطالعات است. بدین منظور ۵۰۰ مقاله مرتبط با مسئله، شناسایی^۱ و از بین آنها ۵۰ مقاله برتر برگزیده شد و نهایتاً متن مقالات ۵۰ گانه کدگذاری و تحلیل مضمون شد. از آنجا که تحولات و تغییرات نسل جدید، پیچیده و پرشتاب است، به خصوص تفاوت‌ها و چالش‌های جدی هویتی ظهور یافته در وقایع تاسف‌انگیز پاییز ۱۴۰۱، مقالات علمی کافی برای تجزیه و تحلیل آخرین تحولات وجود نداشت. لذا، برای تکمیل داده‌های تحقیق از روش مصاحبه استفاده شد؛ بنابراین، با ۱۵ نفر از صاحب‌نظران جامعه‌شناسی، روانشناسی، اخلاق، علوم تربیتی، فرهنگ و ارتباطات، فضای مجازی، مدیران صاحب‌نظر و دارای تجربه در سازمان‌های مرتبط با مسئله مصاحبه انجام گرفت و پیرامون سوال اصلی این تحقیق گفتگو شد. در نهایت داده‌های حاصل از مقالات و مصاحبه‌ها، کدگذاری و تحلیل مضمون شد. انتخاب روش تحلیل مضمون به این دلیل صورت گرفت که دستیابی به مضامین مشترک و معنادار، مستلزم استخراج کدهای مفهومی از متون و مصاحبه‌ها بود؛ امری که از محدوده روش فراتحلیل فراتر می‌رود. روش تحلیل مضمون، یکی از شیوه‌های متداول تحلیل محتوای متنی و به عنوان یک روش اساسی برای تحلیل کیفی در نظر گرفته می‌شود. تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، شناسایی، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است (خنifer، ۱۳۹۶، ص ۵۳). مراحل انجام این پژوهش با استفاده از روش تحلیل مضمون عبارتند از: آشنا شدن با داده‌ها، ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری، جستجو و شناخت مضامین، ترسیم شبکه مضامین، تحلیل شبکه مضامین، ادغام و یکپارچه کردن مجدد متن (خنifer، ۱۳۹۶، ص ۵۷).

۱. برای شناسایی مقالات در پایگاه‌های مقالات علمی فارسی زبان به منظور جستجو از کلیدواژه‌های هویت، نوجوان، فضای مجازی و کلمات مترادف آنها استفاده شد.

۵. یافته‌های تحقیق

در کدگذاری اولیه بیش از ۱۱۲ مضمون غنی (از حیث محتوایی) در خصوص سوال اصلی تحقیق استخراج شد، طی سه مرحله مقوله‌بندی، مقوله اولیه، میان مقوله و کلان مقوله، نهایتاً ذیل محور علل چالش هویت‌یابی نوجوان ایران معاصر ۴ کلان مقوله قرار گرفت. در ادامه ضمن تبیین علل چهارگانه چالش هویتی نوجوان، در توضیحات آن به مقولات میانی هم پرداخته می‌شود.

۵-۱. ضریب یافتن ویژگی‌های نوجوانی در بستر فضای مجازی

دوره نوجوانی یکی از حساس‌ترین مراحل زندگی انسان بوده که با تغییرات جسمی و روانی مهمی همراه است. این تغییرات، مجموعه‌ای از ویژگی‌ها را در نوجوان پدید می‌آورد که بر رفتار و شخصیت او اثرگذارند. در این دوره، نوجوان گرایش به لجبازی و کنجکاوی شدید دارد، هیجانات خاص خود را تجربه می‌کند و گاهی انزوای طلب می‌شود. وقتی این ویژگی‌ها در بستر فضای مجازی رخ می‌دهد، فضای مجازی با ایجاد فرصت‌های گسترده‌تر، دسترسی سریع‌تر و ارتباطات بی‌مرز، شدت این ویژگی‌ها را چند برابر می‌کند. به عبارت دیگر، فضای مجازی به لجبازی، کنجکاوی، هیجان‌طلبی و انزوا و دیگر ویژگی‌های او ضریب مضاعف می‌دهد و آن‌ها را تشدید می‌کند. ازجمله این ویژگی‌ها عبارتند از: ابهام و عدم قطعیت، نوجوانی دوره شکل‌گیری هویت، استقلال‌طلبی، جرأت‌ورزی و رفتارهای مخاطره‌آمیز، تمایل به ابراز وجود، اوج هیجانات عاطفی و احساسی، تمایل به رهایی از محدودیت‌ها، جستجوگری و کنجکاوی نوجوانان، غلبه الگوگیری بر یادگیری، میل به تعلق داشتن و عضویت در گروه، انزوای طلبی و گرایش به تنهایی، گریز از تفکر جدی و میل به تفنن.

برخی از گزاره‌های مطرح شده در این رابطه عبارتند از:

- سردرگمی، ابهام، اضطراب و عدم قطعیت در دوره نوجوانی، وقتی که با فضای نامتعیّن و سیال فضای مجازی همراه می‌شود، چالش‌های دوره شکل‌گیری هویت را مضاعف می‌سازد (فیاض‌پور، ۱۴۰۰).

- با توجه به گسترش تعاملات در اثر اینترنت، آسیب‌پذیری نوجوان را افزایش می‌دهد و به چالش هویتی او اضافه کند (فرجی نیری و همکاران، ۱۳۹۸).

- رهایی از قوانین خانواده و جامعه، با توجه به امکان فضای مجازی برای رهاشدگی فزاینده، می‌تواند چالش‌های هویت‌یابی آنان را افزایش دهد (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۸).

- در کنار ویژگی‌ها و امکانات فضای مجازی ازجمله دسترسی پذیری آزاد اطلاعات به سطوح طبقه‌بندی شده غیرمناسب سنین نوجوانی، آسیب‌پذیری هویت‌یابی وی را ضریب می‌بخشد (جانبا، ۱۴۰۲).

پژوهشی با روش‌شناسی ترکیبی شامل مصاحبه و آزمون‌های روان‌شناختی به بررسی تأثیر رسانه‌های اجتماعی بر ویژگی‌های رفتاری و روان‌شناختی نوجوانان پرداخته است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد

که استفاده فعال از رسانه‌های اجتماعی توسط نوجوانان، با تغییرات مهمی در ویژگی‌های روانی و رفتاری آن‌ها همراه است. این نوجوانان تمایل بیشتری به تسلیم، رد مسئولیت، و رفتارهای رهبری طلبانه نشان داده و خود را خودخواه، خودمحور، و متمایل به رقابت و تسلط توصیف می‌کنند. این در حالی است که همسالانی که استفاده کمتری از رسانه‌های اجتماعی دارند، رفتارهایی دوستانه‌تر و کمتر متمایل به تسلط را گزارش کرده‌اند. این پژوهش بیان می‌کند که استفاده فعال از رسانه‌های اجتماعی از نیاز نوجوانان به ارتباط اجتماعی گسترده، سطوح بالای اضطراب، و تلاش برای حفظ فردیت ناشی می‌شود. نوجوانانی که به‌طور گسترده از این فضاها استفاده می‌کنند، اغلب حساس، تکانشی، و بی‌پرده هستند، کنترل نفس پایینی دارند، و در موقعیت‌های مختلف زندگی به دنبال منافع شخصی هستند. همچنین، اشتیاق شدید به ارتباطات و تأثیرات عمیق فضای مجازی بر رفتارهای هویتی این گروه به‌طور برجسته‌ای مشاهده شده است. این یافته‌ها تأیید می‌کنند که فضای مجازی می‌تواند ویژگی‌های رفتاری و روان‌شناختی نوجوانان را تشدید کند و ضریبی بر ویژگی‌های دوره نوجوانی باشد که به شکل‌گیری یا اختلال در هویت آن‌ها منجر می‌شود (Elena, Tkach & Sitnikova, 2019, p. 1008).

۲-۵. سبک زندگی و الگوی رفتار مجازی نامطلوب نوجوان

یکی از مهم‌ترین علل چالش‌های هویتی نوجوانان امروزی، سبک زیست مجازی و الگوی مصرف رسانه‌ای آن‌هاست. سبک زندگی مجازی نوجوانان دچار مشکلات اساسی است و هویت آن‌ها بیش از آنکه تحت تأثیر تربیت، معرفت، اندیشه و تفکر قرار بگیرد، تحت تأثیر مصرف شکل می‌گیرد. به‌جای اینکه هویت از امور انتزاعی مانند اندیشه و فرهنگ سرچشمه بگیرد و سپس به مصرف جهت دهد، این مصرف فرهنگی است که اکنون به اندیشه و معرفت جهت می‌دهد. به همین دلیل، سبک زندگی به یکی از عوامل کلیدی هویت‌یابی نوجوانان تبدیل شده و هویت به امری مصرفی بدل شده است. رفتار مجازی نامطلوب نوجوانان، به مصرف نامتعادل و غلط فرهنگی منجر می‌شود. این وضعیت، به‌ویژه در زمینه کالاهای رسانه‌ای و فضای مجازی، منجر به شکل‌گیری رژیم مصرف فرهنگی نادرست در میان نوجوانان شده که یکی از عوامل چالش هویتی آنان است. ضعف در سواد مصرف و ناتوانی در انتخاب آگاهانه، موجب شده سبک زندگی دوم و مجازی نوجوانان، جدا از سبک زندگی در فضای غیررسانه‌ای، بسیار نامتعادل و آسیب‌زا باشد. کالاهای فرهنگی نظیر رسانه و فضای مجازی از مهم‌ترین عرصه‌های این مصرف نامتعادل هستند که تأثیر عمیقی بر شکل‌گیری هویت نوجوانان دارند.^۱ علاوه بر این، الگوی مصرف تصادفی و مبتنی بر ترندها باعث شده نوجوانان بدون توجه به نیازهای واقعی خود، به دنبال آنچه

۱. دسته‌بندی‌های کالاهای فرهنگی عبارتند از: ۱. اسباب‌بازی و وسایل سرگرمی ۲. کالاهای مکتوب ۳. کالاهای رسانه‌ای ۴. محصولات ورزشی به مثابه کالای فرهنگی ۵. کالاهای مذهبی ۶. میراث فرهنگی ۷. محصولات هنری ۸. موبایل و فضای مجازی ۹. انواع طراحی‌ها

در جامعه یا فضای مجازی مطرح است، حرکت کنند. الگوی فراغت رسانه‌ای شده جای فعالیت‌های واقعی و مفید را گرفته و به کاهش تعاملات اجتماعی و فعالیت‌های سازنده منجر شده است. اعتیاد اینترنتی و افزونگی مصرف رسانه‌ای نه تنها بر سلامت روان نوجوانان تأثیر منفی گذاشته، بلکه آن‌ها را از مواجهه با واقعیت دور کرده است. همچنین، فرو رفتن بی حد و مرز در خیال ناشی از محتوای رسانه‌ای، نوجوانان را از درک عمیق‌تر هویت خود باز می‌دارد و شکل‌گیری نیازهای جدید به واسطه مصرف فرهنگی جدید، آن‌ها را با خواسته‌ها و توقعات کاذب روبرو می‌سازد که چالش‌های هویتی را تشدید می‌کند.

برخی از گزاره‌های مطرح شده در این رابطه عبارتند از:

- دسترسی زودهنگام به دستگاه‌های متصل به اینترنت، نوجوانان را در معرض محتوای نامحدود قرار داده است (جعفری و همکاران، ۱۴۰۰).

- اعتیاد اینترنتی منجر به کاهش تمرکز و وابستگی عمیق به فضای مجازی شده است (فیاض‌پور، ۱۴۰۰).

- با افزونگی مصرف رسانه‌ای، بحران هویت ژله‌ای اتفاق می‌افتد (برزویی، ۱۴۰۲).

- الگوی فراغت به طور کامل به فعالیت‌های رسانه‌ای تبدیل شده است (دور، ۱۳۹۰).

- الگوی مصرف تصادفی و براساس ترند، بین نوجوانان شکل گرفته است (جانباز، ۱۴۰۲).

- وابستگی نوجوانان به فضای مجازی به دلیل جذابیت‌های بی‌پایانش روبه افزایش است (فلاح، ۱۴۰۲).

پژوهشی جامع به بررسی تأثیرات رسانه‌های دیجیتال بر زندگی نوجوانان و الگوهای رفتاری آن‌ها پرداخته است. این تحقیق نشان می‌دهد که رسانه‌های دیجیتال مانند بازی‌های ویدیویی، شبکه‌های اجتماعی، و واقعیت‌افزوده با ایجاد امکانات و لذت‌های جذاب، نوجوانان را به استفاده مکرر و گاه بیش از حد ترغیب می‌کنند. این فرایند با فعال‌سازی مسیرهای پاداش دوپامین، بر هویت، عزت نفس، اجتماعی شدن، یادگیری، و رفتار نوجوانان تأثیر مستقیم می‌گذارد. علی‌رغم مزایایی که این رسانه‌ها ارائه می‌دهند، خطرات قابل‌توجهی مانند جمع‌آوری اطلاعات شخصی، تبلیغات هدفمند، و افزایش سایبر بولینگ و شکار جنسی نیز مطرح است. استفاده افراطی از رسانه‌های دیجیتال می‌تواند به نتایج منفی سلامت روان منجر شود و فعالیت‌های ضروری مانند خواب، ورزش، و تعاملات اجتماعی رو در رو را تضعیف کند. این پژوهش تأکید می‌کند که استفاده از رسانه‌های دیجیتال، بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی نوجوانان نسل Z است؛ اما تنظیم برنامه‌های شخصی‌سازی شده، همان‌طور که توسط آکادمی اطفال آمریکا پیشنهاد شده، می‌تواند به بهبود مصرف رسانه و ارتقای سلامت نوجوانان کمک کند (Yolanda & et al., 2020).

۳-۵. نظام ارتباطات مجازی شده نوجوان

یکی از ابعاد برجسته سبک زندگی نوجوانان که تأثیر قابل‌توجهی بر هویت‌یابی آن‌ها دارد و در مقولات

کدگذاری شده توجه بیشتری به آن شده است و لذا مستقل به آن پرداخته می‌شود، «نظام ارتباطات مجازی‌شده نوجوان» است. این نظام ارتباطی، که به واسطه دسترسی آسان به فضای مجازی و اینترنت تعاملی شکل گرفته، هویت‌یابی نوجوان را با چالش‌های متعددی روبرو ساخته است. ارتباطات مجازی‌شده باعث شده نوجوان در شبکه پیچیده و متراکم ارتباطات خود گرفتار شود، به گونه‌ای که یا نمی‌تواند هویتی متمایز و مستقل از این شبکه را برگزیند، یا به سوی هویتی موزاییکی و ناهمگون سوق داده می‌شود. یکی از تحولات مهم در این نظام، تغییر الگوی ارتباطی نوجوانان از حالت عمودی به افقی است؛ به این معنا که روابط مبتنی بر سلسله‌مراتب سنتی (والدین، معلمان و بزرگان) جای خود را به روابط گسترده و هم‌سطح با افراد مختلف داده است. این تغییر، تمایل نوجوانان به روابط فرامذهبی و فراملی را افزایش داده و حضور موثر و عمیق بیگانگان مجازی را در زندگی آن‌ها تسهیل کرده است. همچنین، ارتباط با نامحرم سهولت بیشتری پیدا کرده و روابط، از شکل سنتی و محدود خود خارج شده و به صورت شبکه‌ای و گسترده درآمده است. نوجوانان در فضای مجازی عضو گروه‌های هواداری متنوع می‌شوند و کنش‌های ارتباطی آن‌ها بر پایه دال‌های سیال و شناور صورت می‌گیرد؛ یعنی معانی و مفاهیم روابط آن‌ها ثابت و شفاف نیست و از ثبات عرفی و خانوادگی فاصله گرفته‌اند. شبکه روابط آن‌ها شامل افراد بی‌شماری با هویت‌های مختلف می‌شود که موجب ایجاد مراوداتی متفاوت از عرف و انتظارات خانواده است. این عوامل دست به دست هم داده‌اند تا نظام ارتباطات مجازی‌شده نوجوانان به یکی از مهم‌ترین عوامل چالش‌زا در فرآیند هویت‌یابی آنان تبدیل شود. برخی از گزاره‌های مطرح شده در این رابطه عبارتند از:

- دسترسی به تعاملات اینترنتی افزایش یافته و الگوریتم روابط اجتماعی نوجوانان را تغییر داده است (کاظمی، ۱۴۰۲)،

- چگالی الگوی ارتباطی نوجوان از عمودی به افقی میل نموده است (رفیعی حصار و سلیمانی، ۱۳۹۶)،
- گستره ارتباطات مجازی نوجوان، افراد بی‌شمار و دارای هویت‌های مختلفی را شامل می‌شود (جعفری و همکاران، ۱۴۰۰)،

- تمایل به توسعه روابط فرامذهبی در بین نوجوانان در بستر فضای مجازی افزایش یافته است (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۸)،

- کنش‌های ارتباطی مبتنی بر دال‌های سیال، خالی و شناور شکل می‌گیرد (توانا و هاشمی اصل، ۱۳۹۴).
پژوهشی به تحلیل نقش اینترنت و فناوری‌های جدید در تعاملات اجتماعی نوجوانان پرداخته است. این تحقیق نشان می‌دهد که در دنیای وب ۲/۰^۱، نوجوانان از اینترنت به عنوان وسیله‌ای برای ابراز وجود و

۱. وب ۲/۰ (Web 2.0) به نسل دوم از فناوری‌ها و خدمات وب اشاره دارد که بر تعاملات کاربران، اشتراک‌گذاری محتوا و همکاری آنلاین تأکید دارد. این مفهوم در مقایسه با وب ۱/۰ که عمدتاً شامل صفحات استاتیک و محتوای یک‌طرفه بود، نشان‌دهنده تحولی است که اینترنت را از یک ابزار ساده برای انتشار اطلاعات، به بستری برای تعامل اجتماعی، خلق محتوا توسط کاربران و ارتباطات دوسویه تبدیل کرده است.

ایجاد جوامع مجازی استفاده می‌کنند. ابزارهایی نظیر پیام‌رسان‌ها، وبلاگ‌ها و شبکه‌های اجتماعی، محبوب‌ترین اشکال تعامل برای نوجوانان هستند و به دلیل تضعیف نهادهای سنتی مانند خانواده و مدرسه، جایگاه مهمی در فرایند اجتماعی‌شدن نسل «بومی‌های دیجیتال» یافته‌اند.

این جوامع مجازی، ذهنیت و سبک اجتماعی این نسل را شکل داده و به آن‌ها امکان تعامل گسترده در فضای آنلاین را می‌دهند. این تحقیق به‌طور خاص نحوه تملک و بهره‌برداری نوجوانان از فناوری‌ها و تعاملات اجتماعی ایجادشده در جوامع مجازی را بررسی می‌کند، که بر فرایند هویت‌یابی آنان تأثیرگذار است (Ollari & et al., 2016, p. 122).

۵-۴. آسیب‌های روانشناختی و اخلاقی شایع در بین نوجوانان

یکی دیگر از علل چالش هویت‌یابی نوجوانان، شیوع اختلالات و مشکلات روانشناختی و اخلاقی در میان آن‌هاست. این مشکلات باعث می‌شود نوجوانان نتوانند مسیری مشخص و پایدار برای شکل‌گیری هویت خود پیدا کنند. یکی از آسیب‌های رایج، ارزشمند شدن لذت و بی‌ارزش شدن کار است؛ به این معنا که نوجوانان به جای تمرکز بر تلاش و مسئولیت‌پذیری، به دنبال لذت‌های آنی و بدون زحمت هستند. از سوی دیگر، پیش‌داوری در مورد قضاوت دیگران درباره خود نیز به شدت در نوجوانان شایع است. این پیش‌داوری موجب حساسیت بیش از حد نسبت به دیدگاه دیگران شده و اعتماد به نفس آنان را تضعیف می‌کند. همچنین، نوجوانان در ایجاد تعادل بین نقش‌های مختلف اجتماعی خود دچار مشکل هستند؛ برای مثال، نمی‌توانند به‌درستی میان نقش دانش‌آموز، فرزند، دوست و سایر مسئولیت‌های اجتماعی خود تعادل برقرار کنند. عدم کمال‌گرایی اخلاقی افراد یکی دیگر از مشکلات است، به این معنا که نوجوانان اغلب به حداقل‌های اخلاقی بسنده می‌کنند و انگیزه‌ای برای تلاش در جهت ارتقای ارزش‌های اخلاقی ندارند. علاوه بر این، بسیاری از نوجوانان به دلیل ناکامی در دنیای واقعی، به موقعیت‌های خیالی پناه می‌برند و در آن‌ها غرق می‌شوند. این فرار از واقعیت باعث می‌شود تا نوجوان به جای مواجهه با مشکلات واقعی و تلاش برای حل آن‌ها، به دنیای غیرواقعی پناه ببرد که خود مانعی برای رشد هویتی اوست. این آسیب‌ها، با مختل کردن رشد روانی و اخلاقی نوجوان، فرآیند هویت‌یابی او را با چالش‌های جدی روبرو می‌سازند و مانعی برای دستیابی به هویتی پایدار و متعادل می‌شوند. از جمله اختلالات شایع ذکر شده در دوره نوجوانی عبارتند از: افسردگی، اضطراب، اختلالات رفتاری، اختلال نقص توجه و بیش‌فعالی^۱، اختلالات خواب، اختلالات خوردن، وسواس فکری-عملی^۲، اختلالات روان‌پریشی، اعتیاد به مواد مخدر و الکل، اختلالات شخصیتی، اختلالات جنسی، فوبیاهای میل به خودکشی و رفتارهای خودآسیب‌زا، ناکامی اجتماعی و کناره‌گیری (Doctoreto, 2024).

1. ADHD

2. OCD

برخی از گزاره‌های مطرح شده در این رابطه عبارتند از:

- ناکامی نوجوان در دنیای واقعی موجب پناه بردن و غرق شدن در موقعیت‌های خیالی فضای مجازی می‌شود (بوسلیکی، ۱۴۰۲).

- افسردگی با ایجاد احساس بی‌ارزشی و ناامیدی، روند شکل‌گیری هویت را مختل می‌کند (رضائی، ۱۴۰۲).

دوره نوجوانی مرحله‌ای بحرانی برای شکل‌گیری هویت است که تحت تأثیر تغییرات بدنی، هورمونی، فرهنگی و اجتماعی و همچنین مشکلات شناختی و عاطفی قرار می‌گیرد. این دوره می‌تواند با حس جنسیتی سیال، آزمایش‌های هویتی و ظهور مشکلات روان‌شناختی همراه باشد. عوامل مخرب مانند ترومای‌های گذشته، تنش‌های خانوادگی، و مصرف مواد مخدر و الکل می‌توانند تثبیت هویت را مختل کنند. این یافته‌ها بر اهمیت پرداختن به چالش‌های روانی و اجتماعی نوجوانان برای حمایت از فرآیند هویت‌یابی تأکید می‌کنند (Adolescence, 2022, p. 149-154).

نمودار- چالش‌های هویت‌یابی نوجوان دوفضایی

۶. نتیجه‌گیری

فرآیند هویت‌یابی در دوره نوجوانی، به‌ویژه در عصر حاضر، پیچیدگی‌های بسیاری دارد. نوجوانان در این مرحله از زندگی، با ویژگی‌هایی چون کنجکاوی، لجبازی، هیجان‌طلبی و گاه انزوا روبرو هستند که در بستر فضای مجازی شدت می‌یابد. فضای مجازی با ارائه فرصت‌های بی‌سابقه و ایجاد چالش‌های نوین، هویت‌یابی را به فرآیندی دشوار و چندلایه تبدیل کرده است. این تحقیق نشان داد که نوجوانان ایرانی در مواجهه با فضای مجازی با چالش‌هایی همچون سرگشتگی، تعارض و هویت‌های موزاییکی روبرو هستند که بر سایر جنبه‌های زندگی آن‌ها نیز تأثیر گذاشته است. یافته‌ها چهار چالش هویت‌یابی را شناسایی کرد: نخست، ویژگی‌های دوره نوجوانی که در بستر فضای مجازی تقویت شده و موجب تشدید رفتارهایی چون هیجان‌طلبی و کنجکاوی شده است. دوم، سبک زندگی مجازی و الگوی مصرف رسانه‌ای نامتعادل که هویت نوجوانان را از یک امر معرفتی و فرهنگی به امری مصرفی بدل کرده است. سوم، نظام ارتباطات مجازی‌شده که با تغییر الگوهای ارتباطی از عمودی به افقی، نوجوانان را به سمت روابط بی‌مرز و هویت‌های سیال سوق داده است. چهارم، آسیب‌های روانشناختی و اخلاقی همچون گرایش به لذت‌جویی، کاهش اعتمادبه‌نفس و غرق شدن در خیال، که فرآیند هویت‌یابی را مختل کرده و

مانعی برای شکل‌گیری هویتی پایدار ایجاد کرده است. برای کاهش این چالش‌ها و استفاده مثبت از فضای مجازی، تدوین برنامه‌هایی جامع و هدفمند ضروری است. لازم است سواد رسانه‌ای نوجوانان تقویت شود تا آنان بتوانند به‌صورت آگاهانه و مسئولانه از فضای مجازی استفاده کنند. همچنین، سیاست‌گذاری‌های فرهنگی باید به‌گونه‌ای انجام شود که همزمان با مدیریت تهدیدات فضای مجازی، فرصت‌هایی برای رشد هویت نوجوانان فراهم گردد. انجام مطالعات عمیق‌تر در زمینه تأثیرات فرهنگی و روانشناختی فضای مجازی نیز می‌تواند زمینه‌ساز طراحی راهبردهای مؤثرتری برای مواجهه با این پدیده باشد. تنها با نگاهی جامع و رویکردی آینده‌نگر می‌توان فضای مجازی را از تهدید به فرصتی برای شکوفایی هویتی نوجوانان تبدیل کرد.

پیوست

اساتید و صاحب‌نظران مصاحبه‌شونده:

۱. حسن بوسلیکی: تاریخ مصاحبه شفاهی: تیر ۱۴۰۲
۲. حسین رضایی: تاریخ مصاحبه شفاهی: تیر ۱۴۰۲
۳. سیدمحمد کاظمی: تاریخ مصاحبه شفاهی: تیر ۱۴۰۲
۴. علی جانباز: تاریخ مصاحبه شفاهی: اردیبهشت ۱۴۰۲
۵. فرهاد فلاح: تاریخ مصاحبه شفاهی: تیر ۱۴۰۲
۶. محمدرضا برزویی: تاریخ مصاحبه شفاهی: تیر ۱۴۰۲

منابع

- ابراهیمی، معصومه؛ ساروخانی، باقر؛ میرزایی، خلیل (۱۳۹۸). نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایجاد آشکال مقاومت نوجوانان در پذیرش هنجارهای خانوادگی. *پژوهش‌های جامعه‌شناسی*، ۱۳ (۴۷).
- اسمعیلی، معصومه؛ رادفر، مجید؛ باصری، علی (۱۴۰۱). نقش شبکه‌های اجتماعی در شکل‌گیری هویت فرهنگی جوانان. *ارتباطات و رسانه*، ۵ (۱۸)، ص ۶۲-۲۹.
- ترابی، پرینا؛ عبداللهی، زهرا؛ مینایی، مینا؛ صادقی قطب‌آبادی، فرزانه؛ زارعی، مریم؛ فالح؛ نوبخت حقیقی، فرید (۱۴۰۰). بسته آموزشی تغذیه در برنامه تحول سلامت در نظام بهداشت ویژه پزشکان شاغل در مراکز خدمات جامع سلامت. اندیشه ماندگار.
- توانا، محمدعلی؛ هاشمی اصل، سید عبدالله (۱۳۹۴). درآمدی بر فضای مجازی فراقلمرویی و سیالیت هویت سوژه در پرتو تحلیل انتقادی بینامتنی. *مطالعات بین‌رشته‌ای در رسانه و فرهنگ*، ۵ (۹)، ص ۱۵-۳۶.
- جعفری، فاطمه؛ بهرامی، سوسن؛ جعفری هرندی، رضا (۱۴۰۰). پیش‌بینی میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی براساس سبک‌های هویت در دانش‌آموزان شهر قم. *علوم و فنون مدیریت اطلاعات*، ۷ (۲۴)، ص ۲۱۹-۲۴۲.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱). *هویت/اجتماعی*. ترجمه تورج یاراحمدی. تهران: شیرازه.
- خنيفر، حسين (۱۳۹۶). *اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی رویکردی: نو و کاربردی*. انتشارات نگاه دانش.
- دوور، کارولین (۱۳۹۰). بررسی مصرف رسانه‌ای و هویت دانش‌آموزان. مترجم: امیر یزدیان. *مطالعات جوان و رسانه*، ۱ (۲)، ص ۱۰۲-۱۳۱.
- ربانی، حدیث؛ علی‌آبادی، فاطمه (۱۴۰۰). تاثیر فضای مجازی بر سبک زندگی و هویت نوجوانان در دوران اپیدمی کرونا. *راهبردهای نو در روانشناسی و علوم تربیتی*، ۳ (۱۲)، ص ۱۷۲-۱۸۱.
- رحمانی میمند، مجتبی؛ غزایی گرگری، رقیه (۱۴۰۱). تغییرات هویتی دانش‌آموزان؛ بررسی آثار فضای مجازی و اینترنت. *رشد آموزش علوم اجتماعی*، ۲۵ (۹۰)، ص ۱۳-۱۵.
- رفیعی حصار، شهرناز؛ سلیمانی، توران (۱۳۹۶). بررسی تاثیر میزان استفاده از شبکه‌های مجازی بر هویت ملی و دینی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه دوره دوم شهر اردبیل. *تغییرات اجتماعی- فرهنگی (مطالعات علوم اجتماعی ایران سابق)*، ۱۴ (۵۳)، ص ۳۱-۴۵.
- زینلی‌پور، فاطمه (۱۳۹۸). تأثیر فضای مجازی بر خانواده و جوانان (آسیب‌ها و راهکارها). *زندگی پاک*، ۶ (۱۷)، ص ۷۱-۸۴.
- عاملی، سید سعیدرضا (۱۴۰۳). *سخنرانی در همایش ملی فلسفه فرهنگ*. قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- عسگری، عشرت (۱۳۹۸). *آسیب‌شناسی فضای مجازی در تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان*. در: همایش ملی روانشناسی، تعلیم و تربیت و سبک زندگی، دوره سوم.
- فرج‌زاده، غلامعلی؛ جعفری، علی؛ حبیب‌زاده، اصحاب؛ سلطانی‌فر، محمد (۱۴۰۱). بررسی مقایسه‌ای نقش رسانه‌های جمعی و اجتماعی در احساس تعهد به هویت ملی نوجوانان (مورد مطالعه: نوجوانان شهر اردبیل).

- مطالعات ملی، ۲۳(۹۱)، ص ۱۰۵-۱۲۴.
- فرجی نیری، معصومه؛ صادقی نیری، رقیه؛ عبدالرحیمی، علیرضا (۱۳۹۸). نسبت‌سنجی مناسبات سبک زندگی مدرن و گسترش فضای مجازی بر فرهنگ، هویت اجتماعی، ارزش‌ها و روابط اجتماعی نوجوانان. سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، ۳(۱۱).
- فیاض‌پور، اعظم (۱۴۰۰). بررسی رابطه الگوهای ارتباطی خانواده و اعتیاد به شبکه‌های مجازی با بحران هویت در نوجوانان مضطرب. دانش انتظامی سمنان، ۲(۴۰)، ص ۹-۲۳.
- فیرحی، داود (۱۳۸۶). نسبت هویت‌ها و خرده هویت‌ها. در: علی اکبر علیخانی، مبانی نظری هویت و بحران هویت. تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
- قنبری آلانق، محسن (۱۳۹۸). صلح‌سازی ایمان‌محور در فضای مجازی. زندگی پاک، ۶(۱۷)، ص ۸۵-۹۹.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸). تجدد و تشخیص: جامعه و هویت شخصی در عصر جدید. ترجمه ناصر موفقیان. تهران: نشر نی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۸). تجدد و تشخیص. ترجمه ناصر موفقیان. تهران: نشر نی، چاپ پنجم.
- نجفی علمی، محمود (۱۳۸۹). فناوری اطلاعات، نوجوانان و بحران هویت. راه‌آورد نور، ۹(۴۹)، ص ۱۲-۳۲.
- Doctoreto (2024). *Common Mental Problems in Adolescents*.
URL= <https://doctoreto.com/blog/common-mental-problems-in-adolescents/>
- Donath, J.S. (1998). *Identity and deception in the virtual community*. MIT Media Lab.
Prepared for: Kollock, P. & Smith M. (eds). *Communities in Cyberspace*. London: Routledge.
- Elena, T. & Sitnikova, E.V. (2019). Distinctive personality traits of present-day adolescents – active users of social media. *Humanities and social sciences*, 7(6), p. 1008-1015.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W.W. Norton & Company.
- Lazarus, R.S. & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer Publishing Company.
- Marcia, J. (2007). Ego Identity and Personality Disorders. *Journal of personality disorders*, no. 20, p. 577-96.
- Marcia, J.E. (1993). *The status of the statuses: Research review*. In: J. Marcia, A. Waterman & S. Archer (Eds.), *Ego identity: A handbook for psychosocial research* (pp. 22-41). Springer.
- McAdams, D.P. (2013). *The redemptive self: Stories Americans live by*. Oxford University Press.
- Ollari, M., Szpilbarg, D. & Temelini, J.P. (2016). Nativos digitales en comunidades virtuales: un análisis de la interacción y sociabilidad de los adolescentes en la web en el caso argentino. *Ánfora*, 18(30), p. 121-134.
- Pieterse, N.J. (2009). *Globalization and Culture: Global Mélange*. United States: Rowman & Littlefield.
- Project Management Institute (2021). *A guide to the project management body of knowledge*

- (PMBOK guide). 7th ed. Project Management Institute.
- The Psychodynamic Formulation Collective (2022). *Adolescence*.
<https://doi.org/10.1002/9781119909804.ch16>
- Vytalov, S., Petrova, I., Goncharova, O., Herchanivska, P. & Kravchenko, A. (2024). Digital culture in the virtual space. *Multidisciplinary Reviews*, no. 7.
- WHO. (2023). *Global Accelerated Action for the Health of Adolescents*.
URL= <https://www.who.int/publications/i/item/9789240081765>
- Yolanda, L., Reid, Ch. & Margaret, S. (2020). Current trends in digital media: How and why teens use technology. *Technology and Adolescent Health*. 25-56.
<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-817319-0.00002-5>